

Tuse herreds ting og retterstedet Drusebjerg

Af overlærer **P. Rønn Christensen.**

Dr. Svend Pedersen, universitetet, Ann Arbor, Michigan, U. S. A., søn af Christian Pedersen (1857—1927) i Sandby, hvis interesse for Holbækegnens historie er velkendt (jfr. Holbæk amts årb. 1951, s. 33 ff.), har foranlediget Slægtsgårdsarkivet, Det kgl. Bibliotek, til ved overlærer P. Rønn Christensen, Hellerup, at udarbejde denne beretning om Tuse herreds ting.

Oprindelsen til de gamle danske herreder fortøner sig i oldtiden. De synes gennemgående at have haft naturlige grænser og har muligvis oprindeligt været selvgroede bygder, der så på et eller andet tidspunkt — hvorom underretning savnes — har fundet anvendelse ved en militær organisation, idet navnet sikkert må tydes af ordet *hær* og det gammeldanske *red* (d. s. v. ridt), altså et område, hvorfra en hær (afdeling) „rider ud“. Da senere ledingsordningen blev gennemført (formentlig i vikingetiden), og landet blev inddelt i skipæn, der hver skulle præstere eet skib med udrustning, mandskab og proviant, ses det, at *herredet* blev gjort til 1, 2, 3 eller 4 skipæn. Herredet har altså allerede da været et fast område, som man kunne bruge ved den nye ordning.

Middelalderen igennem havde herredet først og fremmest betydning som retskreds. Således også med *Tuse herred*, som her skal nærmere omtales.

Tuse herreds langstrakte form, fra Skamstrup sogn i syd til Udby sogn mod nord, yderst på Tuse Næs, skyldes efter alt at dømme den omstændighed, at herredet *skulle* have adgang til

kysten. Det samme forhold kan nemlig tydeligt iagttages ved mange andre danske herreder. Adgang til kysten gav i de tider den bedste adgang til omverdenen, fra kysten stod vejen til al verden åben; Danmarks rige er grundlagt af en søfarende nation.

Der er intet, som taler imod den formodning, at Tuse herred allerede fra oldtiden har bestået af det område, som udgøres af 14 sogne og den dag i dag hører til herredet, selv om den første historisk sikre underretning om herredet først stammer fra Roskildebispens jordebog fra ca. 1370 (S R D VII).

Derimod må det fastslås, at Tuse herredstings retsområde efterhånden i 1500-tallet, eller muligvis også senere, *indskrænkedes* ganske væsentligt, fordi der oprettedes nye, selvstændige mindre retsområder — *birker* — der omfattede dele af det gamle herreds-retsområde.

Desværre er der endnu ikke foretaget en samlet undersøgelse af de sjællandske birkers historie. En sådan undersøgelse kunne muligvis bringe adskillige oplysninger frem også om de birker, der greb ind i Tuse herreds område, selv om kildematerialet er meget spinkelt. Nu må vi imidlertid ved denne lejlighed nøjes med nogle få spredte noter; det er alt, hvad der kan oplyses:

I Tuse herred var der bondergårde, som var underlagt ialt 5 adelige birker, i 1500- og 1600-tallet.

Det ældste birk var muligvis *Hagedstedgårds* birk, som oprettedes 16.9.1541, da kansler Johan Friis af kongen fik fri birkeret over „Hagedsted by, Hagedstedgård, Orderups ejendom (nedlagt landsby) og alt det gods, som han selv og hans arvinger har eller måtte få i Hagedsted sogn“.

Torbenfeld (Frydendal) var et andet birk i Tuse herred. Det eksisterede i 1624 (Kanc. brevbøger) og sikkert mange år tidligere. 1638 gav kongen tilladelse til, at dele af Skamstrup og Mørkøv sogne (d. v. s. de bondergårde, der tilhørte Torbenfeld) måtte lægges til birket, således at beboerne herfra ikke længer skulle søge herredstinget (K. B.).

Endvidere vides det, at 3 birker i Merløse herred omfattede enkelte gårde i Tuse herred. Der er her tale om *Tølløse* (nævnt 1630), *Knabstrup* (er ikke fundet nævnt tidligere end 1656) og *Birkholm* (senere Løvenborg), som vist eksisterede 1630 (Sjæll. Landst. Sk. og Pb. 15.9.1630).

Det volder ingen vanskeligheder at udskille et centralt område i Tuse herred, som må være herredets historiske midtpunkt. Det er egnen omkring

Kundby kirke, Tuse og Gislinge.

Hertil knytter sig for det første en rigdom af sagn. Det er ikke nogen tilfældighed, at disse omvandrede folkesagn i Tuse herred er blevet knyttet netop til disse lokaliteter; her har nemlig ganske sikkert allerede i oldtiden været både ting og helligdom; med topografen H. V. Clausen må vi finde det højst sandsynligt, at der ved *Torslunde* vest for Kundby kirke i slutningen af oldtiden har været et religiøst midtpunkt for egnen med en helligdom for Thor, og hvad skulle egentlig være til hinder for at antage, at Tuse herreds beboere også længe før Thordyrkelsens dage har haft deres religiøse helligdom her; sagnene er som de sidste forvitrede rester af en kultus, der rækker langt, langt tilbage i landets historie.

En egentlig betydning af folkesagnene vil det være meget letsindigt at indlade sig på — selv de ypperste fagfolk farer i høj grad med lempe her — men vi kan kort referere dem og så ellers lade dem tale for sig selv:

I en høj mellem *Gislinge* og *Vognserup* ruger en svane på tre guldæg, som hver er en „kongeløsning“ (en sum så stor, at man for den kunne løskøbe en fangen konge). Undertiden lader svanen sig se i omegnen, men den synes ikke om, at man forfølger den (Thiele I 341).

En trold havde sin bolig i bakken under *Kundby kirke*. Han blev, efter at kirken var blevet bygget, stærkt forstyrret af den hyppige ringen med kirkeklokkerne, og i vrede forlod han til sidst sin bolig og flyttede til Fyn. Som en hævnakt sendte han senere „et brev“ med en mand fra *Kundby*; brevet måtte ikke lukkes op, før han var hjemme ved *Kundby kirke*, men heldigt nok for *Kundby* og den nærmeste omegn åbnede han det alligevel noget før, han nåede tilbage, og ud væltede strømme af vand, det blev til en hel sø, *Tissø*.

En trold i *Odsherred* slyngede en sten efter *Kundby kirke*, men den hellige kirke undgik også faren ved denne lejlighed, stenen faldt ved *Lømose*, i søgeskeller mellem *Kundby* og *Gislinge*.

En lindorm kom og lagde sig foran *Kundby kirkes* søndre dør; de måtte da flytte døren om i nord. Ormen skal være jordet på *Kundby kirkegård* (Holbæk amts årb. 1922, 105).

Men vi har andre — og betydeligere — spor af, at ved *Kundby* var herredets midtpunkt.

Landsbyen *Tuse*, som ligger lige her i nærheden, har givet herredet navn. De ældste skriftlige kilder viser, at der her lå en hovedgård, som i 1370 tilhørte *Roskilde bispestol*; vi har ingen

underretning om, hvordan og hvornår herredsbyen er blevet bispegods, men ifølge sagens natur må det jo da i hvert fald være et stykke tid efter bispesædets oprettelse, at det er sket. Men hvem har ejet Tuse før bispem? Det vil være naturligt at tænke sig, at det har været kongen, og det er hans gård her — den senere bispehovedgård — som oprindeligt har været midtpunkt for kongens myndighedsudøvelse i herredet og har givet herredet navn. Navnet behøver ikke nødvendigvis at være det ur-oprindelige, som kan føres tilbage til herredets oprettelse. Når Danmarks konge mange århundreder senere, efter at Tuse ved reformationen (igen) var blevet krongods, i hvert fald ved to lejligheder (K. B. 2.8.1571 og 20.7.1582) har gjort ophold i Tuse og har udsendt kongebreve herfra, har dette næppe direkte nogensomhelst forbindelse med en eventuel middelalderlig kongsgård her; Tuse lå nemlig på hovedvejen mellem Roskilde og Kalundborg (med 36 km til hver side) og blev almindelig benyttet både af kongens folk og andre til overnatningssted på rejserne (se Gunnar Olsen i Holbæk Amts Årb. 1937).

Medens Tuse var bispegods, synes *Gislinge* en tid at have været kronens betydeligste besiddelse i Tuse herred. Godset her nævnes først i de ældste lensjordebøger, og visse jordfund, der er gjort i byen (bl. a. munkesten og et kraftigt kampestensfundament) kan muligvis sættes i forbindelse med en bygning her, der har været benyttet ved kronens administration af herredet, før *Holbækhus'* indflydelse senere i middelalderen gjorde sig gældende.

Men enten det nu er Tuse eller *Gislinge*, der har været hovedsæde for kongemagtens udøvelse i Tuse herred i middelalderen, så er det jo i begge tilfælde lige ved Kundby kirke, at vi skal søge den oprindelige herredskongsgård. Og her er det også, at vi skal søge det gamle herredstingsteds plads, selv om vi desværre ikke nøjagtigt kan udpege stedet; måske er det blevet flyttet lidt flere gange, således som det kendes fra andre herreder.

Fra Christian II's tid haves et ejendommeligt aktstykke, der må betragtes som et udkast eller måske et forarbejde til en kongelig forordning „at der skal være domhus til alle hedder ved

kirken og ikke ude på marken“. Her er der anført en liste over sjællandske herredstingsteder. Ved de allerfleste står der blot: „som det er“, og det bliver vi jo ikke meget klogere af, men ved Tuse herred står der: „I Kundby“ (Danske Saml. 1, IV, 335). Dette kan opfattes således, at herredstinget efter denne forordning skulle flyttes ind til Kundby kirke ude fra den plads på marken, hvor det hidtil havde været holdt, måske på Drusebjerg, der jo også dengang har indtaget en fremtrædende plads i landskabet, og hvor retterstedet vides at have været (se senere). Men andre forklaringer kan også tænkes, og hertil kommer, at der også i 1521 kunne være en ganske betydelig forskel at konstatere mellem en lov eller forordnings ord og disses udførelse i praksis!

I denne forbindelse er det også værd at notere, at der til Kundby kirke i middelalderen har været tillagt mere jordgods end til nogen anden kirke i herredet (se f. eks. jordebog i Holbæk lensregnskaber 1591, RA), og at kirken i den sidste del af middelalderen er blevet udvidet meget betydeligt.

I 1637 havde tinget i en årrække været afholdt i Tuse, hvor der var et tinghus, som var meget brøstfældigt både på tømmer og tag. En reparation ansloges at ville komme til at koste 28 slettedaler, hvortil kom 2 daler til hængsler og en lås for døren. Ridefogden fra Holbæk slot opfordrede herredsmændene til at sørge for, at huset blev gjort i stand, men de syntes noget uvillige hertil (Holbæk Amts Årb. 1947, s. 12).

Tingets organisation

(Deltagere, herredsfogeder og tingskrivere)

Eriks sjællandske lov (vel fra første halvdel af 1200-tallet) giver egentlig god besked om herredstingenes afholdelse. Det hedder nemlig i lovens kap. 48 i 2. bog:

Det skal man også vide, at der kræves tre betingelser for et (lovligt) ting: *Stedet, tiden og folket*. Der sted er det rette, som kongen har fastsat, og alle, der er i herredet, har givet deres samtykke til; det må heller ikke flyttes et andet sted hen uden med alle herredsmændenes vilje og kongens samtykke.

Tiden er deres lovlige tingdag, som de har haft fra Arilds tid, og den dag skal det holdes fra midt om morgenen og må ikke holdes længere end til midt aften. Og tinget må ikke bestå af mindre end tolv mænd. Bliver en dom afsagt før midt om morgenen eller senere, og sker det, at de skilles igen således, som det undertiden sker, at tinget ikke varer ret længe, og efter at de er skiltet, andre mænd kommer til stede og holder nyt ting, da skal det, som de fastslår, ikke have større retskraft, end hvis det ikke var sket på tinge.

Men hvordan har nu tinget formet sig i praksis? Ja, herom er det muligt at give nogle oplysninger på grundlag af de bevarede tingsvidner fra Tuse herred og sammenligninger med de tilsvarende forhold andetsteds.

Den „lovlige tingdag, som de har haft fra Arilds tid“, var for Tuse herreds vedkommende lørdag. Det ses af det ældst bevarede tingsvidne fra 27.9.1371 og af alle senere. Lørdag var iøvrigt ikke almindelig som tingdag, da denne dag både på Fyn, i Jylland og i Skåne var landstingsdag.

Hver lørdag samledes da fra gammel tid bønderne fra Tuse herred for at holde ting på tingstedet formentlig ved Kundby.

På tinget optrådte i den ældre middelalder kongens „ombudsmand“ (den senere lensmand) i herredet; han repræsenterede både kongens myndighed og administrationen af landgilden fra krongodset og selvejernes „skat“ til kronen. Men han var ikke dommer. Dommermyndigheden var oprindeligt lagt i hænderne på den kreds af ansete mænd i herredet, som søgte tinget den pågældende dag, „oldinge“ kaldes de i skånske kilder, og denne ordning fører jo direkte tilbage til de ældste, enkle forhold, da retten var det, som alle frie mænd i fællesskab vedtog. Endnu i 1300-tallet praktiseredes denne ordning vistnok i almindelighed, ja, spor af den kan påvises langt op i tiden, når 24 mænd fra herredet blev sat til at træffe afgørelser i visse sager på tinget, og på en måde lever den jo den dag i dag i nævninge- og domsmandsinstitutionen.

Senere i middelalderen overgik administrationen af kongens rettigheder i Tuse og Merløse herreder til en kongelig lensmand på Holbækhus, og denne beskikkede så i hvert af de to herreder en særlig herredsfoged til at tage sig af retsplejen på herredstinget. Det skulle være en „fri“ bonde i herredet, altså en selv-

ejer, men efterhånden skelnedes der ikke imellem „selvejerne“ og kronens fæstebønder. Efterhånden fik herredsfogden overdraget domsmyndigheden på tinget, og noget senere forsvinder efterhånden alle tegn på, at han var en fri mand, uafhængig af kongens eller lensmandens myndighed. Ganske vist var det først ved enevældens indførelse, at herredsfogden formelt fik karakter af at være embedsmand, men i praksis havde han da alt i mange år været det.

Det ældste tingsvidne fra Tuse herred er som nævnt fra 27.9.1371. Det er udstedt af 6 lokale herremænd og 2 sognepræster, nemlig Johannes i Kundby og Mathias i Hørby. Sagen drejer sig om godsoverdragelse fra adelig til adelig, og det er formentlig derfor, at der ingen bønder er med til at udstede dette vidne — præsten i Kundby og hans kollega i Hørby har ved denne lejlighed kunnet repræsentere tingets ældgamle tradition.

I slutningen af middelalderen blev det almindeligt, at tingsvidner af Tuse herreds ting udstedtes af tre personer, herredsfogden og to andre, som anbragte deres signetaftryk på små segl under tingsvidnet, og denne praksis blev derefter den gældende i 1500- og 1600-tallet, idet tingskriveren efterhånden bliver nummer to af udstederne.

Signeterne viser bomærker af forskellig slags, en pil eller et andet mærke, der kunne tegnes med forholdsvis få streger. Ved en særlig højtidelig lejlighed kan man nogle få gange finde et større herreds-signet anvendt, tidligst er det fundet i et vidne af 23.5.1584 (Hyldinger 44,22, RA). Det viser tre tudser som herredets mærke og må være af en ret ung oprindelse; det har været påkrævet at finde et mærke af en eller anden art, og så er man standset ved herredets navnelighed med tudse. (Det ældgamle stednavn Tuse har naturligvis intetsomhelst med „tudse“ at gøre.)

Det er interessant at se lidt nærmere på udstederne af tingsvidnerne i den tid, da praksis med herredsfoged, skriver og en tredje mand som udsteder endnu ikke helt har slået igennem: Et vidne af 5.7.1488 er udstedt af herredsfogden, som nævnes først foran en ridder, to væbnere (lokale aldelsmænd), Jens

Madsen, præst i Kundby, og to bønder. Det virker ejendommeligt endnu så sent i middelalderen at træffe adel og bønder ved hinandens side på herredstinget; tingets ældgamle traditioner har altså endnu dengang været stærke nok til at besejre de nye klasseforskelle i det danske samfund. Også i et vidne af 27.1.1498 er sognepræsten i Kundby medudsteder, han hed da Ambrosius Nielsen. Det får en til at tænke på, om han ikke i virkeligheden har fungeret som en slags uofficiel læse- og skrivekyndig medhjælper ved tingets afholdelse i denne tid; tinget holdtes jo enten ved Kundby kirke eller også et sted i nærheden.

Fra omtrent samme tid, 27.7. eller 3.8.1499, findes et andet ejendommeligt vidne af Tuse herreds ting. Det omhandler, at Jacob Trolle tilskøder kronen 3 bøndergårde i herredet, og det indledes således: Ludvig Marsk, ridder, af Østrupgård i Fyn, som den dag i fogdens sted sad i denne sag på Tuse herreds ting, Per Rud af Vognserup, Markvard Tinhuus af Hagested, væbnere, Niels Andersen, herredsfoged i forskrevne herred og Lasse Madsen i Hjembæk ... og derefter følger så den sædvanlige tekst ved skøder på den tid. Det virker meget mærkeligt, at en fremmed adelsmand helt fra Fyn kunne indtage fogdens plads på Tuse herredsting, oven i købet ved en lejlighed, hvor herredsfogden selv var tilstede, men det er umuligt nu at finde ud af, hvad grunden har været hertil. Da to lokale adelsmænd tidligere har været nævnt efter herredsfogden ved udstedelsen af tingvidne på denne tid, må årsagen til denne nye ordning vel nærmest søges i forbindelse med Ludvig Marsk's nærværelse.

På tingstedet, der oprindelig lå under åben himmel, var der ved sten indhegnet en lille plads, beregnet til vidner og andre. På stenene lå de „fire stokke“, der virkede som bænke, hvor herredsfoged, skriver og de 12 mænd, der den dag var „tinghørere“, havde deres plads. Til sammenligning kan oplyses, at Løve herreds tings gamle plads endnu så sent som omkr. 1810 skulle være til at se; den bestod af en af sten indhegnet plads 12 alen bred og 36 alen lang (Holbæk Amts Årb. 1937, 217 f.).

Tinget var, måske allerede fra oldtiden, omgærdet af bestem-

melser om en særlig tingfred, der ifølge Eriks sjællandske lov II kap. 17 og 52 (jfr. Thords artikel 73) gjaldt så langt, man kunne se fra tinget. Det var altså praktisk, at tinget lå højt! Forbrydelser mod denne fred straffedes meget strengt.

I Tuse herred blev der i 1500- og 1600-tallet naturligvis som i alle andre herreder ført tingbøger, hvori skriveren indførte kopier af alle de tingsvidner, som blev udsendt, men ejendommeligt nok er der fra Tuse herred kun bevaret een eneste tingbog (LA). Det er en lille bog i kvart, som tingskriver Hans Pedersen 10.2.1637 fik udleveret på Holbæk slot og tog i brug første gang ved tinget lørdag den 11.2.1637. Sidste gang, den blev brugt, var lillejuleaftensdag samme år.

Følgende herredsfogder i Tuse herred er fundet nævnt i de kilder, som det er lykkedes at finde frem til:

Mikkel Andersen, nævnt i vidner 30.9.1480 og 5.7.1488. I det sidste findes der et aftryk af hans bomærke. Bopæl ukendt.

Jens Andersen er nævnt i et enkelt vidne, nemlig et fra 28.7.1492. Hans bomærke ligner et par øjeglaser.

Niels Andersen er tidligst fundet som herredsfoged i vidne af 27.1.1498 og sidst i vidne af 4.1.1505, men sandsynligheden taler for, at han har fungeret som herredsfoged i adskillige af de følgende år, hvorfra der ikke er fundet tingsvidner. Hans bomærke findes bl. a. i vidne af 27.7. eller 14.12.1504.

Laurits Skriver omtales i Frederik I's registraturer under året 1532 i anledning af, at han sammen med ransnævningene i Tuse herred skulle dømme i en tyverisag.

Peder Pedersen var herredsfoged her ifølge tingsvidne 14.11.1556 (Inkl. til D. Kanc. 1556 27.10.—23.12., RA) og vidne 23.5.1584 (Hyldinger 44,22 RA). Han boede i „Hørre“ og var vist en tid også herredsfoged i Merløse herred, hvor han nævnes som herredsfoged i tingsvidne af 16.7.1584 (Dok. vedr. Tøløsegård og gods 1559—1797, LA).

Peder Christensen er nævnt som herredsfoged i tingsvidner 14.3.1610 og 22.10.1630 (Holbæk lensregnskaber) og naturligvis i mange mellemliggende. I hans tid blev der truffet en ny ordning angående herredsfogdens løn i Tuse herred. Såvidt det kan skønnes var der i begyndelsen af 1600-tallet ikke tilagt herredsfogden i dette herred en gård af kronens som løn for hans tjeneste, muligvis fordi herredsfogden en tid havde været bosat uden for herredet og muligvis også havde haft embedet i Merløse herred (se ovenfor). Peder Christensen boede først på „en kapitelsgård“ i Trønninge som almindelig fæster og oppebar da for sin tjeneste kun den sædvanlige skæppe byg af hver gård i herredet, der hørte under herredstinget, men i 1621 overtog han en af

kronens gårde i Gislunge (tingsvidne i lensrgsk. af 21.4.1621, Kanc. Brevbøger 24.7.1621), og endelig fik han ved kongelig brev af 19.2.1631 bekræftelse på, at gården ikke skulle yde landgilde, så længe han beboede den (Kanc. Brevbøger 30.12.1630 og 19.2.1631).

Iver Godskesen fik 28.7.1631 bevilling på gården i Gislunge „kvit og frit“, så længe han forvaltede stillingen som herredsfoged. Det blev imidlertid kun i få år; sidst er han fundet nævnt som herredsfoged i tingsvidne af 23.2.1633 (Lensrgsk.).

Gården i Gislunge (matr. 1688 nr. 3) blev i en ärrække ved med at være herredsfogedgård, idet også *Iver Godskesens* efterfølgere som herredsfogeder boede her til henimod år 1665. Så stod den i nogle år ledig, og den blev sammen med andet gods solgt fra kronen. I 1674 gjorde gårdens ejer, borgmester i København *Baltser Sechman* et forsøg på at få kongens tilladelse til at gøre herredsfogedgården til en slags hovedgård, men det mislykkedes. I „deliberationsprotokollen“ (IV, 64) har *Christian V* selv skrevet: „Detr kann icke ske denne gang“, og herefter udfærdigedes så den kgl. resolution (dat. 15.10.1674). Gården blev senere udlagt til kronen og blev ryttergods.

Peder Nielsen nævnes som herredsfoged i vidner af 11.10.1634 og 20.10.1655 (lensrgsk.). Også han boede i Gislunge i den oven for omtalte gård. Ifølge et tingsvidne af 17.6.1648 (Hyldinger 102, 17, RA) mødte mænd fra alle sogne i Tuse herred frem på tinget og tog *Peder Nielsen* og 4 andre mænd fra herredet „i hånd“ og gav dem fuldmagt til at rejse til København til hylding af *Frederik III*.

Peder Pedersen blev den første herredsfoged under enevælden. 13.3.1662 fik han kgl. konfirmation på sin bestalling som herredsfoged samtidig med, at en række andre sjællandske herredsfogder fik deres stillinger bekræftet som følge af den nye tingenes tilstand (enevælden). Han døde i embedet 1675 — hvilket fremgår af bestallingen til hans efterfølger.

Claus Lachmand udnævntes 7.4.1675, „eftersom den forrige herredsfoged i Tuse herred ved døden skal være afganget“. Af en rentekammerresolution af marts 1677 forstår man, at han da påtænkte at købe en ejendomsgård i Gislunge, som kongen — hvis købet gik i orden — lovede at give ham de samme friheder af som andre herredsfogder da havde af deres gårde (skattefrihed), men købet blev vist ikke til noget. Han boede 1688 i Holbæk og ejede da en gård (nu matr. nr. 7) i Sandby (matriklen 1688).

Hans Jensen Grube udnævntes 25.11.1692 til herredsfoged og døde i embedet 1705 (nævnes i efterfølgerens bestalling).

Peder Mathiesen Stenderup blev den sidste herredsfoged i Tuse herred. Han udnævntes 25.5.1705. Gentagne gange søgte han rentekammeret om forbedring af stillingens indtægter: 30.11.1706 resolverer rentekammeret, at der ikke kan tillægges ham nogen lønforbedring, men han kan ansøge om vejer- og måletjenesten i Holbæk eller hvad andet, der måtte blive ledigt. 12.10.1709 meddeler rentekammeret dernæst, at der ikke kan gives ham bevilling på krophold i Kundby, hvilket han ellers på grund af sit embedes lidenhed havde an-

draget om, men han skal ved forefaldende lejlighed hjælpes til en bedre tjeneste. 5.2.1714 kommer der et nyt afslag: Han kan lige så lidt som andre fritages for gageafkortningen. Nogle måneder senere får han et nyt håb, idet rentekammeret skriver til ham, at han skal blive befordret, når en tjeneste bliver ledig, hvortil han er duelig. Og endelig 22.7.1714 slår befrielsens time; han beskikkes til konsumptionskriver ved maleværkstedet i København.

Dermed var det ude med herredsfogedembedet i Tuse som et selvstændigt embede. 22.10.1714 får *Mathias Christensen*, der i forvejen var herredsfoged i Merløse herred, bestalling til også at være herredsfoged i Tuse herred. Begge retterne skulle derefter betjenes på een tingdag udi eet hinghus, som af herredsmændene skal forflyttes og sættes på et bekvemt sted (Sj. Registre).

De ældste tingsvidner fra Tuse herred, som er bevaret, nævner ingen tingskriver, men når der som medudsteder af tingsvidner, lige efter herredsfogden, nævnes f. eks. „Poul ... på Holbæk“ (30.9.1480), „Ambrosius Nielsen sognepræst i Kundby“ (27.1.1498) eller „Niels Jensen, foged i Hagedsted“ (14.12. eller 27.7.1504) tør man måske gå ud fra, at disse personer har fungeret som skrivere. I andre tingsvidner får vi intet fingerpeg om, hvem der har været skriver.

Medens der fra Merløse herred haves bevis for, at der i 1500-tallet var en herredsskriver (Tingsvidne 13.3.1589, Dok. vedr. Tølløsegård og gods 1559—1797, LA), savnes der i de bevarede vidner fra 1500-tallet for Tuses vedkommende oplysning om nogen tingskriver. De første indehavere af denne stilling dukker op i 1600-tallet, og de var for de førstes vedkommende knyttet enten til Holbæk slot eller til Holbæk by.

Hans Rasmussen i Holbæk nævnes som herredsskriver i vidner af 19.5.1621 og 23.9.1626 (lensrgsk.).

Hans Pedersen i Holbæk var herredsskriver 12.3.1626 og 8.4.1643 (lensrgsk.).

Laurids Hansen på Holbæk slot var herredsskriver i Tuse herred 17.6.1648 (lensrgsk.), måske har han samtidig været det i Merløse herred også, for det er sikkert ham, som 20.3.1651 var bosat i Vandløse og da var herredsskriver i Merløse herred (ovenn. pk. i Tølløsegårds arkiv).

Laurids Ebbesen på Torbenfeld nævnes som herredsskriver 1.12. og 22.12. 1649 (lensrgsk.). Har vel været foged eller skriver på Torbenfeld.

Jens Pedersen „tjenende på Holbæk slot“ anføres som tingskriver i vidne af 1.2.1651 (lensrgsk.).

Hans Frandsen nævnes som tingskriver i vidne 8.2.1651 (lensrgsk.). 13.2.

1162 fik han ligesom herredsfogeden konfirmation på sin bestalling. Han var formentlig også byskriver i Holbæk (se nedenfor).

Henrik Sørensen fik 4.4.1674 et kgl. brev (Sjæll. Registre), at han — da den nuværende byskriver i Holbæk og herredsfoged i Tuse herred var højt aldrende og ikke alene kunne bestride sin bestilling — forundtes „at opvarte“ i stillingen, men ingen indtægter at modtage herfor, før herredsfogeden var død.

Pacob Jensen udnævnt 28.3.1677, var tillige byskriver i Holbæk.

Herman Holst udnævnt 17.4.1683, var tillige byskriver i Holbæk og blev endvidere 12.5.1688 udnævnt til herredsskriver i Merløse herred. I 1689 ansøgte han rentekammeret om at få en frigård på 6 tdr. hartkorn eller en anden forbedring af sin løn (C. Schøllers prot. 5, 187, RA).

Mathias Christensen udnævntes 30.1.1697 til de samme embeder som ovennævnte havde haft.

Laurits Lydersen Stads udnævntes 14.3.1699 til herredsskriver i Tuse og Merløse herreder. I skattemandtal 11.5.1711 (amtsark.) meldes det, at han bor i Gislinge og er „af slet tilstand og har hustru og 4 små børn“. Senere kom han dog i bedre tilstand, hvilket ses af senere skattemandtal og jordebøger. Gården, han boede i, var den, der ved matrikuleringen 1844 fik nr. 12 af Gislinge.

Hvad der foregik på tinget

En nøjere udredning af alt, hvad de bevarede kilder tillader os at referere om det, der gennem tiderne er foregået på Tuse herreds ting, vil ikke være af større interesse. Jo flere brudstykker, det kunne lykkes at samle sammen, jo mere lighed ville det samlede billede få med det, som vi kender fra hele landet, takket være kultur- og retshistorikerens flittige arbejde gennem mange år. Derimod kunne måske ved denne lejlighed nogle karakteristiske enkelte sager have interesse.

På Tuse herreds ting afgjordes for det første gennem århundrederne store og små økonomiske mellemværender mellem adelige og bønder, som var bosatte inden for herredets grænser.

Vi griber det ældste dokument, hvori Tuse herreds ting overhovedet omtales. Det er mere end 600 år gammelt, udstedt i det andet år efter Kristoffer II's død, da Danmark var uden konge, delt mellem udenlandske panthavere, dateringen er 20.9.1333:

Peter kaldet Hind af Eskildstrup i Ods herred, til alle, som ser dette brev, hilsen evindeligt med Gud. Jeg gør vitterligt for

alle, at jeg vil være og i sandhed er den velbyrdige og gode mand Peder Nielsen af Højby 60 mark rent sølv efter holstensk vægt skyldig, at betale helt på sidste Tuse herreds ting før Mikkelsdag. For denne sum pantsætter jeg alt mit gods i Ugle-
rup ...

Nuvel, tiderne har skiftet mange gange siden, formen er blevet en anden, men faktisk er det jo da sådan, at der den dag i dag ved Tuse-Merløse ting i Holbæk tinglæses pantebreve af ganske det samme indhold. Og Mikkelsdag skal forøvrigt lige op til vore dage have været en almindelig termin for gælds betaling ...

Tuse herreds ting har været anvendt ved betaling af gæld, ved pantsættelse og ved ejendomsoverdragelser fra de ældste tider. Men det har naturligvis også måttet træde i funktion, når der opstod strid om jord (eller anden ejendom).

Det kunne ofte være en langvarig historie. I registraturen over Antvorskov klostres breve (Æ. d. Ark. IV 146) nævnes et vidne fra Tuse herreds ting fra 1447, da prior Hemming illede og kierde i 20 år og mere på jord, ager og eng liggende på Suedinge (Svinninge) mark, Gudmandstrop mark, Gislinge mark og Hutuedmark (Høed, i Jyderup sg.), og efter ham lod prior Bent hvert år forfølge samme delemål, at den jord har været holdt klosteret for med rette i lang tid.

Men der var ganske bestemte fremgangsmåder, som skulle følges, når det gjaldt at fastholde eller erhverve ejendomsret til omtvistet jord. I blandt samme klostres breve nævnes også: 1528: Klosteret bød loug på laughefd fire ting på forannævnte gårds jord i Gislinge og dets tilliggende.

Senere blev det almindeligt, at godserne havde „delefogder“, d. v. s. retskyndige bønder, som tog sig af at opkræve tingsvidner og fremføre sagerne på tinget på herremandens eller klostrets vegne. Egentlig prokuratorer træffes ikke i den her omtalte tid på Tuse herreds ting.

En del mindre sager kom frem på tinget, fordi vejen fra København til Kalundborg gik tværs gennem herredet:

Broerne skulle vedligeholdes. Broen i Tuse er omtalt i Hol-

bæk Amts Arb. 1937 192 ff. af arkivar Gunnar Olsen, men det var også galt i Svinninge. I rigsarkivet (D. Kanc., indl. til registr. 26.5.1645) opbevares en skrivelse til kongen fra „Eders kongelige Majestæts fattige underdanne ... (ikke udfyldt) ... udi Svinninge sogn“. Ansøgningen er bilagt et tingsvidne af Tuse herreds ting af 7.6.1645 med syn over „en træbro, om ligger på almindelige Herre stræde og farende landevej fra og til Calundborg i Svinninge by over en løbende å ...“. Og sogne-mændene andrager nu majestæten om hjælp til at få broen genopbygget.

Landevejen medførte også sager på tinget vedrørende ulovligt krohold. I lensregnskaberne fra 1600-tallet finder vi adskillige gange anført domme fra herredstinget for ulovligt ølsalg. Et tilfælde skal fremdrages, fordi det giver et lille indblik i retsforholdene på den tid: I lensregnskabet for Holbæk len 1620—21 opremses en del dyr — 3 svin, 2 gamle og 6 unge gæs m. m. — samt forskelligt bohove, som er blevet solgt for ialt 55 rdl. 4 skill., der føres til indtægt. Det er

„... rømningsgods, som er annammet efter Ingmer Christensen, som boede i Svinninge, hans hovedlod, for at han mod kong. Majestæts mandat har holdt ulovligt krohus, og derover er sket ulykke med manddrab, og derfor på Holbæk slot var femkligen (!) anholden i kgl. Majestæts jern og er siden af samme sit fængsel entuigt og bortrømt med en fjeder på om nattetide, og derfor på kong. Majestæts vegne modtaget hans gods ...“.

Til de alvorligste forbrydelser hørte drab og tyveri.

Den ældste drabssag fra Tuse herred, som findes omtalt, er fra 14.10.1495. Den blev, som alle drabssager endelig afgjort ved Sjællands landsting, men vidnerne var naturligvis optaget på Tuse herredsting. Ejendommeligt er det her at lægge mærke til, hvordan der findes spor af, at det tilkom den dræbtes slægt at forfølge forbrydelsen og søge straffen virkeliggjort. Mads Olsen har ihjelslået Mikkil Jepsen på Forsinge gade, og nu afsluttes denne sag med et „orbodemål“, d. v. s. den dodes fader og hans slægtninge svor „en evig sone“ over drabet, hvorefter

det skulle være enhver forbudt „at fejde“ i anledning af dette drab, enhver der alligevel gør det, vil blive erklæret fredløs. Der står ikke direkte i dommen, at den dræbtes familie har modtaget bøde som betaling for mordet af morderen og dennes familie, men det er tydeligt nok meningen.

Senere er der dog ingen tvivl om, at det tilkommer herredsfogden — repræsentanten for kongens myndighed i herredet — at sørge for, at drabsmanden fik sin straf, der vistnok så godt som altid blev — døden ved hængning. Hvor ofte der blev tale om denne straf er det vanskeligt at sige noget helt sikkert om, men det var vist i 1500- og 1600-tallet mere almindeligt, end de fleste nu vil være tilbøjelig til at mere. Følgende lille liste fra lensregnskaberne fra 1611—12 vedrørende „sagefald“ fra Tuse herred kan muligvis gælde for det normale:

En „holdskarl“ ved navn Peder Skrædder, som dræbte og ihjelslog Peder Pedersen i Sandby, — hans rømningsgods solgt for 21 dl. 6 skill.

En bomand, som blev hængt, ved navn Lars Bonde i Høved hans gods, efter at kvinden havde fået hendes part — 14 rdl.

Jørgen Hjulmands gods i Høved, som blev hængt, hans gods 5½ rdl.

Er annammet efter hans Skomagere kvinde i Bennebo på tvende hendes sønners vegne, som rømte fra deres fødsted — 1½ dl.

— — —

Tyveri straffedes meget strengt efter nutidens begreber, hængning eller dom til at rømme af Sjælland var almindelig selv for et ringe tyveri (se f. eks. Holbæk Amts Aarb. 1947, 9 f.). Til at dømme i tyverisager bistodes herredsfogden af særlige „ransnævninge“ valgte for hele herredet vist for et år ad gangen (Frederik I's regstr. 1532, s. 425).

Retterstedet Drusebjerg

Drusebjerg (44 m over havet) midt imellem Kundby og Sandby indtager en dominerende plads i landskabet. Her oppe

fra er der en imponerende udsigt. Der ses ind over Holbæk fjord og by, Hørbygårds skov med Bavnehøj og Kolbjerg bagved, over Lammefjorden, Kongsøre skov i Odsherred, bakkerne indtil Vejrhøj, Nexelø, en smule af Sejerøbugten, randene af skovene ved Skarridsø. Hen over engene og nogle skovpartier ses de hvide kirker i Merløse herred; der skal kunne tælles 30—40 kirker her fra Drusebjergs top.

Når Drusebjerg får en særlig omtalte ved denne lejlighed, skyldes dette imidlertid ikke den skønne udsigt herfra. Der kan ikke være tvivl om, at vi her på Drusebjerg står ved Tuse herreds gamle rettersted. En hel del overleveringer taler herom, før den første verdenskrig blev der ved grusgravning fundet 5—6 skeletter på Drusebjerg, en enkelt henrettelse kan med sikkerhed siges at være foregået her for omtrent 150 år siden, og hvad ville iøvrigt være naturligere, end at vi finder retterstedet her i umiddelbar tilknytning til herreds-tingstedets oprindelige plads?

I folkemindesamlingen findes en del optegnelser vedrørende retterstedet Drusebjerg. Det fortælles heri, at der på denne bakke blev hængt så mange mennesker i gamle dage, og at folk derfor påstår, de har set spøgelser her ved midnatstid; de hængte går igen. En gammel kone har fortalt, at det var almindeligt, at konerne hentede de halshuggedes blod i små flasker for at bruge det til lægemiddel. Andre beretter om sorte katte med røde øjne o. s. v.

Drusebjergs ry som gammelt rettersted har været så grundfæstet, at man i et par optegnelser har henlagt henrettelsen af morderen fra Bomhuset hertil; dette er ikke rigtigt, thi den fandt sted på en bakke ved Tømmerup i Arts herred (se om mordet på bommanden, Holbæk Amts Aarb. 1923, 196 f.).

Derimod er det autentisk, at to mordere, Niels Rasmussen og Niels Villumsen, blev henrettet på Drusebjerg den 12. januar 1810 (se herom Holbæk Amts Aarb. 1923, 53 ff.). De blev ifølge akter, der findes i Holbæk Amts arkiv (LA), arresteret 7. marts 1809 sigtet for drab, tyveri og mordbrand. Det var to ældre husmandsfolk, Jens Kristensen og hans hustru Maren

Andreasdatter, på Tornved mark, som de søndag aften den 5. marts havde myrdet, hvorefter de søgte at afbrænde huset. Mordet var et rovmord.

21.8.1809 blev morderne dømt ved landsretten og 29.11. ved højesteret, hvorefter kongen stadfæstede dødsdommene 15.12., og 12.1.1810 blev så dommene udført og forbryderne henrettet „på herredets justitssted“, som der står i akterne. Eksekutionen udførtes af skarpretter Lange fra Næstved.

I Holbæk Amts Aarb. 1922 s. 30 findes en beretning om henrettelsen, som hidrører fra Niels Pedersen i Sandby, der var øjenvidne.